

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Майстренко О. В.

ВСТУП

Розвиток вищої освіти в Україні, зумовлений розвитком нормативно-правової бази, створенням відповідних структур на кшталт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, спонукав освітню спільноту до підвищення якості освітніх послуг. Не оминув цей процес і заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, такі як вищі військові навчальні заклади (далі – ВВНЗ).

Результати аналізу організації освітнього процесу як в Україні, так і за її межами свідчать про певні особливості такої організації, пов'язані із закритістю певної інформації, стрімким розвитком воєнного мистецтва. Також до особливостей можна віднести сталість організаційних структур ВВНЗ, більшу регламентованість освітнього процесу в порівнянні із цивільними закладами вищої освіти (далі – ЗВО).

Загалом же організація освітнього процесу у ВВНЗ у порівнянні із цивільними ЗВО ґрунтується насамперед на задоволенні потреб замовника. Тобто надання пріоритету потребам замовника певним чином зменшує академічні права й свободи здобувачів вищої освіти. Тому для збереження та забезпечення зростання якості освіти, яка базується в тому числі й на принципові студентоцентризму, ВВНЗ необхідно віднайти певний баланс між потребами замовника й здобувача. Адже неврахування потреб замовника призведе до втрати актуальності такої підготовки. Водночас нехтування потребами здобувача може призвести до втрати якості освіти.

Для забезпечення зазначеного балансу необхідно врахувати виявлені особливості організації освітнього процесу в регламентувальних документах. Одним з основних документів, який регламентує безпосередню підготовку на певному рівні вищої освіти за певною спеціальністю (спеціалізацією), є освітня програма.

Розроблення освітньої програми є одним з основних етапів організації освітнього процесу за спеціальністю (спеціалізацією) та передбачає певну сукупність заходів. Зміна парадигми організації освітнього процесу у вищій школі зумовила зміни й до розроблення освітніх програм. Так, одними з основних змін стало зменшення регламентованості, підвищення уваги до стейкхолдерів, акцентування на академічній доброчесності. Зрозуміло, що це повинно було привести до стрімкого зростання якості вищої освіти. Однак на практиці це не

завжди так. Однією з причин є нерозуміння певною кількістю учасників освітнього процесу потреби в якісній зміні організації цього процесу. І починається така зміна з якісної розробки освітньої програми. Особливо це стосується ВВНЗ, адже, окрім негативних чинників, які притаманні вищій освіті в цілому, накладаються певні обмеження та існують особливості організації військової освіти.

Таким чином, у розділі пропонується розглянути особливості розроблення освітніх програм у ВВНЗ України. Причому, акцентуючи на таких питаннях: аналіз нормативно-правових і регламентувальних документів, пов'язаних із розробкою освітніх програм, аналіз особливостей організації освітнього процесу у ВВНЗ. Додатково будуть розглянуті проблемні питання створення освітніх програм у ВВНЗ і пропозиції щодо їх розв'язання. На завершення пропонується розглянути особливості розроблення спільних / узгоджених освітніх програм у ВВНЗ. Також пропонується дослідити приклад етапу розроблення освітньо-наукової програми в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського.

1. Аналіз нормативно-правових і регламентувальних документів, пов'язаних із розробкою освітніх програм в Україні

До основних нормативно-правових актів України належать Закони України Про освіту¹, Про вищу освіту України².

В означених Законах викладені основні поняття, процедури розробки освітніх програм і відповідальні особи за їх розробку. Причому в Законі Про вищу освіту визначення поняття освітня програма деталізованіше в порівнянні із законом Про освіту. Так, у Законі Про вищу освіту визначено, що освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій)³. Виходячи з такого визначення, можна стверджувати, що освітня програма повинна мати внутрішню цілісність і цілеспрямованість.

Також у статті 1 у пункті 22 зазначено про студентоцентроване навчання, яке передбачає заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу⁴. Водночас у

¹ Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

² Там само.

³ Там само, розділ 1, стаття 1, пункт 17.

⁴ Там само, розділ 1, стаття 1, пункт 22.

статті 40, пункті 1 Закону зауважено, що студентське самоврядування – це право й можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців)⁵. Такий пункт суттєво обмежує права курсантів-військовослужбовців і суперечить принципу студентоцентрованого навчання. Адже відповідно до цього пункту курсанти-військовослужбовці не можуть розв'язувати питання навчання та побуту, захисту своїх прав та інтересів, а також брати участь в управлінні ЗВО⁶.

Мало того, таке обмеження потребує додаткового узгодження з Положенням про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти⁷. Адже в Положенні в критерії 4 (Навчання та викладання за освітньою програмою), підкритерії 1 звертається увага саме на принцип студентоцентрованої підготовки. Також критерій 8 (Внутрішнє забезпечення якості освітньої програми), підкритерій 2 наголошує на тому, що здобувачі вищої освіти повинні через органи студентського самоврядування залучатися до процесу періодичного перегляду освітньої програми й інших процедур забезпечення її якості як партнери⁸. Однак, зважаючи на Закон Про вищу освіту, курсанти-військовослужбовці створити такі органи не можуть. Зазначене зумовлює певні складнощі під час організації освітнього процесу на освітній програмі.

Ще однією групою нормативних актів є Постанови Кабінету Міністрів України № 1341 у редакції від 02 липня 2020 р.⁹, № 1187 у редакції від 04 травня 2020 р.¹⁰, № 261 від 23 березня 2016 р.¹¹

Так, у Постанові Кабінету Міністрів України № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» регламентується відповідність кваліфікаційних рівнів знанням, вмінням, навичкам,

⁵ Там само, розділ 1, стаття 40, пункт 1.

⁶ Там само.

⁷ Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 р. № 977 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

⁸ Там само, критерій 8, підкритерій 2.

⁹ Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 (у редакції від 02 липня 2020 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

¹⁰ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (у редакції від 04 травня 2020 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

¹¹ Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (у редакції від 19 квітня 2019 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

комунікаціям, відповідальності й автономії. Відповідно до статті 6 Постанови до сфери вищої освіти належать кваліфікаційні рівні 5–8 (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії)¹². Складністю застосування Постанови під час розробки освітньої програми у ВВНЗ є відсутність галузевих особливостей до формування сутності зазначених дескрипторів. Виходом може стати розроблення та впровадження галузевої (секторальної) рамки кваліфікацій.

У Постанові Кабінету Міністрів України № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності»¹³ розглядаються вимоги до основних аспектів організації освітнього процесу. На жаль, в означеній Постанові також не враховані особливості підготовки у ВВНЗ. Хоча необхідно зазначити, що натеper проходить погодження проект зміни до означеної Постанови, де комплексно враховані особливості організації освітнього процесу саме у ВВНЗ.

Постанова Кабінету Міністрів України № 261 викладає особливості порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах).

Також необхідно вказати на галузеві нормативні документи. До таких належать Накази Міністерства оборони України: № 4 від 09 січня 2020 р.¹⁴, № 115 від 24 лютого 2017 р.¹⁵, № 65 від 15 лютого 2019 р.¹⁶

Так, у Наказі № 4 затверджено Положення про особливості організації освітньої діяльності у ВВНЗ Міністерства оборони України й військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти.

¹² Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 (у редакції від 02 липня 2020 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

¹³ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (у редакції від 04 травня 2020 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

¹⁴ Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти : Наказ Міністерства оборони України від 09 січня 2020 р. № 4 / Міністерство оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

¹⁵ Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих військових навчальних закладах (науково-дослідних установах) Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 24 лютого 2017 р. № 115 / Міністерство оборони України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-17#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

¹⁶ Про розподіл основних напрямків наукових досліджень між науковими установами, вищими військовими навчальними закладами, військовими навчальними підрозділами закладів вищої освіти Міністерства оборони України та Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України від 15 лютого 2019 р. № 65.

У наказі № 115 затвердженні особливості підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у ВВНЗ (науково-дослідних установах). Причому в документі розглянуто особливості підготовки на спільних / узгоджених освітніх програмах.

Наказ № 65 викладає розподіл основних напрямів наукових досліджень між науковими установами, ВВНЗ, військовими навчальними підрозділами закладів вищої освіти Міністерства оборони України й Збройних Сил України.

Важливі також міждержавні документи. До таких належать Стандарти й рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти¹⁷, Рекомендації щодо акредитації освітньо-наукових програм проєкту ERASMUS+ DOC HUB¹⁸ і Bologna Seminar on “Doctoral Programmes for the European Knowledge Society”¹⁹.

В означених документах розглянуті загальні підходи до організації освітнього процесу: принципи, критерії, рекомендації.

Таким чином, наявна нормативно-правова база у цілому окреслює підходи до організації освітнього процесу на освітніх програмах. Однак, не зважаючи на певні намагання щодо узгодження вищої військової освіти із загальнодержавними й загальноєвропейськими підходами, залишаються не розв’язаними (не узгодженими) деякі питання. До таких питань належать обмеження прав військовослужбовців, відсутність галузевої рамки кваліфікацій, відсутність чіткої процедури створення спільних / узгоджених освітніх програм. Зважаючи на означене, пропонується розглянути особливості організації освітнього процесу у ВВНЗ.

2. Аналіз особливостей організації освітнього процесу у ВВНЗ

Підготовка здобувачів вищої освіти у ВВНЗ пов’язана не тільки із засвоєнням знань і формуванням вмій і навичок, а й із психологічною

¹⁷ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти : вебсайт. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-1.-Стандарти-і-рекомендації-щодо-забезпечення-якості-в-Європейському-просторі-вищої-освіти.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).

¹⁸ Рекомендації щодо акредитації освітньо-наукових програм проєкту ERASMUS+ DOC HUB: організація експертизи, інтерпретація критеріїв оцінювання, підтверджувальні документи. 13 жовтня 2020 р. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти* : вебсайт. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/1310-2020-DocHub-NQAA.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).

¹⁹ Doctoral Programmes for the European Knowledge Society : Bologna Seminar, Salzburg, 3–5 February 2005. URL: http://www.aic.lv/ace/ace_disk/Bologna/Bol_semin/Salzburg/index.HTM (дата звернення: 21.01.2021).

підготовкою до виконання бойових завдань. Адже виконати завдання в бойовій обстановці, яка супроводжується високим рівнем стресу, може лише людина з психологічною підготовкою. Так, у статті О.Ф. Хміляра під психологічною підготовкою розуміється цілеспрямований процес формування психічних якостей, які забезпечують збереження заданих параметрів виконання діяльності за різних бойових ситуацій²⁰. Тобто під час створення освітніх програм та їх освітніх компонентів необхідно враховувати такий вид підготовки. Причому не тільки у вигляді окремих освітніх компонентів, а й у формуванні решти освітніх компонентів з урахуванням елементів психологічної підготовки. Мало того, така підготовка поділяється на загальну, спеціальну й цільову. Тобто загальна психологічна підготовка спрямована на розвиток психологічної стійкості в цілому в екстремальних умовах. Спеціальна психологічна підготовка спрямована на розвиток психологічної стійкості в умовах, притаманних певному роду військ (виду діяльності). Цільова психологічна підготовка спрямована на психологічну підготовку здобувача для виконання певного завдання, переважно одноактного (одномоментного)²¹.

Наступною особливістю організації освітнього процесу у ВВНЗ є використання під час підготовки інформації, що має обмеження для розповсюдження. До такої інформації належить конфіденційна, для службового користування, таємна, цілком таємна. Використання такої інформації тим чи іншим чином впливає як на сам процес проведення занять, так і на розробку навчально-методичного забезпечення, а отже й освітньої програми. Так, у статті С.Т. Полторака зазначено про необхідність відкритості й гласності процедури атестації здобувачів вищої освіти у ВВНЗ зі специфічними умовами навчання. Це означає законодавчо закріплене право для будь-якої особи бути присутнім на атестації, вільно здійснювати аудіо й / або відеофіксацію процесу атестації курсантів (слухачів) ВВНЗ зі специфічними умовами навчання. У зв'язку із цим неможливо забезпечити належний захист відомостей, що мають гриф «таємно» й «цілком таємно»²². Тобто для забезпечення

²⁰ Хміляр О.Ф. Психологічна підготовка солдата і офіцера. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 1 (32). С. 317–322. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnaou_2013_1_59.pdf (дата звернення: 21.01.2021). С. 318.

²¹ Там само, с. 320.

²² Полторака С.Т. Проблеми державного управління системи вищої військової освіти та шляхи їх вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 20. С. 63–66. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5747&i=11> (дата звернення: 21.01.2021). С. 63.

лише цього напрямку організації освітнього процесу у ВВНЗ необхідно створювати спеціальні регулювальні підзаконні акти й процедури, які б забезпечили урегулювання таких процесів.

Ще однією особливістю підготовки у ВВНЗ можна вважати необхідність балансування під час створення освітньої програми між необхідністю дотримання чітких принципів збройної боротьби, законів війни, норм і правил і необхідністю зберігати творчий підхід, креативність під час подачі навчального матеріалу. Адже, не розвиваючи творчий підхід і креативність у здобувачів, можна зробити їхні дії передбачуваними, а отже й неефективними. Тобто, як зазначено в А.О. Вітченко, замість продукування інноваційних ідей майбутній військовий керівник транслюватиме застарілі погляди, нав'язуватиме підлеглим шаблони й стереотипи, стримуватиме ініціативу й здорову конкуренцію у військовому колективі, що є неприпустимим²³.

Таким чином, основними особливостями, які впливають на організацію освітнього процесу у ВВНЗ, а отже й на розробку освітніх програм, є необхідність організації комплексної психологічної підготовки здобувачів до виконання бойових завдань; необхідність дотримання обмежень, пов'язаних зі збереженням державної таємниці; дотримання розумного балансу між унормованістю, досвідом і креативністю, творчим мисленням.

У цілому означені особливості організації освітнього процесу у ВВНЗ дозволяють детальніше розглянути процес створення освітніх програм, виявити проблеми, пов'язані із цим, і віднайти шляхи розв'язання цих проблем.

3. Проблемні питання створення освітніх програм у ВВНЗ і пропозиції щодо їх розв'язання

Однією з основних особливостей військової освіти є необхідність включення до освітніх програм тих освітніх компонентів, які розвиватимуть такі компетентності, як: здатність до виконання завдань в екстремальних умовах (бойової обстановки), здатність до виконання завдань із ризиком для життя та здоров'я, здатність до прийняття адекватних рішень в умовах психоемоційного тиску. Тобто йдеться про необхідність включення до освітньої програми, окрім навчальних дисциплін загальної та фахової підготовки, навчальних дисциплін психологічної підготовки. Враховуючи те, що обсяги освітньої

²³ Вітченко А.О. Особливості освітньо-професійної підготовки слухачів ВВНЗ на засадах військової андрагогіки. *Військова освіта* : Збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2020. № 2 (42). С. 100–110. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2020-2/100-110>. С. 105.

компоненти для різних рівнів вищої освіти унормовано, доводиться зменшувати обсяги фахової підготовки, що негативно впливає на якість формування фахових компетентностей.

Шляхами розв'язання означеної проблеми можуть бути: включення елементів психологічної підготовки в навчальні дисципліни фахової підготовки; формування компетентностей психологічної підготовки під час проведення тренажів, факультативів, залучення до розвитку таких компетентностей офіцерів-наставників, кураторів навчальних груп (взводів).

Зрозуміло, що повністю сформувати компетентності психологічної підготовки шляхом лише цих заходів неможливо. Однак ці заходи дозволять мінімізувати зменшення освітніх компонентів фахової підготовки для забезпечення психологічної підготовки.

Виходячи з особливостей організації освітнього процесу у ВВНЗ, можна сформулювати таку проблему під час створення освітніх програм: включення в освітню програму елементів, які мають характер закритої інформації. До такої інформації можуть належати: назви освітніх компонентів; порядок проходження практик, стажувань; тематика наукових робіт (для освітньо-наукових програм), компетентності й програмні результати. У деяких випадках, коли освітня програма в сукупності компонентів розкриває сутність формування компетентностей і програмних результатів, які можуть вплинути на безпеку держави; розкриття сутності службової діяльності певної посадової особи, що може призвести в тому числі й до шкоди життю та здоров'ю фахівця внаслідок виконання його службових обов'язків, такі програми можуть повністю бути закритими.

Для забезпечення якості вищої освіти освітню програму необхідно доводити до широкого кола зацікавлених сторін, як-от роботодавців, здобувачів, академічної спільноти. Означене приводить до проблеми вибору: забезпечити необхідну закритість інформації чи забезпечити відповідну якість освітньої програми.

Шляхом розв'язання такого проблемного питання може бути: доведення інформації через органи й служби секретного документо-обігу; використання закритих мереж; доведення до зацікавлених осіб інформації щодо освітньої програми лише в обсязі, що стосується проблемного питання.

Ще одне проблемне питання, зумовлене особливостями освітнього процесу, – це відсутність критерію доцільного балансу між освітніми компонентами, які сформовані на підставі досвіду, норм і правил та освітніми компонентами, які формують творче мислення, креативність. Тобто неможливо визначити, скільки необхідно навчальних дисциплін, які чітко регламентують службову діяльність, визначають алгоритми

дій, методики виконання завдань і тих навчальних дисциплін, які спонукали б здобувача шукати нових, нестандартних підходів до розв'язання функціональних завдань, оптимізувати алгоритми дій та установлені методики виконання завдань.

Звичайно, навчальні дисципліни як першого, так і другого типів потрібні, однак скоріш за все оптимальним буде поєднання обох підходів. Тобто на кожне унормоване положення щодо виконання завдань давати можливість здобувачам сформулювати альтернативні дії, алгоритми, оцінити їх доцільність, виходячи з функціонального призначення дій, алгоритмів. У такому випадку здобувача сформуються знання щодо наявних процедур, водночас у нього буде сформоване вміння трансформувати процедури залежно від чинників, які є найсуттєвішими для конкретної ситуації.

Таким чином, у цьому розділі на підставі особливостей організації освітнього процесу у ВВНЗ були виявлені й сформульовані проблемні питання, запропоновані шляхи до їх розв'язання.

4. Особливості розроблення спільних / узгоджених освітніх програм у ВВНЗ і наукових установах

Для початку пропонується розглянути нормативно-правове підґрунтя створення спільних освітніх програм.

Так, відповідно до Закону України Про вищу освіту заклади вищої освіти мають право проводити спільну діяльність щодо підготовки здобувачів, у тому числі й на третьому рівні підготовки. Зокрема, статті 27 «Правовий статус закладу вищої освіти», пункті 5 зазначено, що заклади вищої освіти можуть провадити освітню діяльність спільно з українськими й іноземними закладами освіти за узгодженими освітніми програмами²⁴.

Також у статті 32 «Принципи діяльності, основні права й обов'язки закладу вищої освіти», пункті 16 вказано, що ЗВО може провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність із навчальними закладами, науковими установами й іншими юридичними особами²⁵.

До того ж у статті 7 «Документи про вищу освіту (наукові ступені)», пункті 8 вказано, що в разі здобуття особою вищої освіти за узгодженими між закладами вищої освіти (науковими установами), в тому числі іноземними, освітніми програмами заклади вищої освіти (наукові установи) мають право виготовляти й видавати спільний (подвійний)

²⁴ Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 21.01.2021). Стаття 27, пункт 5.

²⁵ Там само, стаття 32, пункт 16.

документ про вищу освіту за зразком, визначеним спільним рішенням вчених рад таких закладів вищої освіти (наукових установ)²⁶.

Мало того, в статті 5 «Рівні й ступені вищої освіти», пункті 6 зазначено, що наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою (далі – ОНП), окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами й / або закладами вищої освіти²⁷.

Таким чином, у Законі України чітко визначено можливість підготовки здобувачів вищої освіти, в тому числі докторів філософії, за спільними (узгодженими) програмами.

Причому зазначено, що ОНП, яка розробляється в науковій установі, повинна відповідати ОНП тих установ, які забезпечують окремі елементи ОНП наукової установи.

На підставі аналізу нормативних документів можна сформулювати основні вимоги до спільних / узгоджених освітніх програм підготовки здобувачів в установах (зкладах) партнерах.

Одна з основних вимог стосується освітньої складової частини. Так, у разі підготовки здобувачів у ВНЗ-партнері освітня складова частина освітньої програми повинна збігатися. До того ж необхідно зазначити, що повний збіг має бути в частині обов'язкових компонентів. Також збігатися мають ті вибіркові навчальні дисципліни, які плануються до проведення у ВНЗ-партнері. Наукова установа має право включати до переліку вибіркових дисциплін ті дисципліни, які дозволять набутти компетентностей і досягнути програмних результатів, які передбачають специфіку їхньої подальшої професійної діяльності.

Наступною вимогою до узгоджених освітніх програм є формування такого освітнього компонента, як практика, виходячи з потреби здобувачів. Так, наприклад, для освітньо-наукових програм це може бути педагогічна або науково-дослідна практика. Причому наукова установа несе повну відповідальність за організацію, проведення та звітування щодо означеного освітнього компонента. Також наукова установа (ЗВО) має право на визначення як виду (педагогічна, науково-дослідна), так і місця в структурі освітньої компоненти (обов'язкова, якщо тільки один вид практики, чи вибіркова, якщо два види).

Також важливою вимогою до освітніх програм є формування та, відповідно, відбиття в освітній програмі тих компетентностей і програмних результатів, які зазначені в освітній програмі установи (зкладу) партнера. Причому наукова установа (ЗВО) має право сформулювати

²⁶ Там само, стаття 7, пункт 8.

²⁷ Там само, стаття 5, пункт 6.

свої унікальні компетентності й програмні результати. Однак необхідно зазначити, що це можливо лише за умови, що компетентності й програмні результати будуть забезпечені навчальними дисциплінами, які проводяться науковою установою (ЗВО).

Ще одна вимога стосується організації вступу здобувача вищої освіти. Так, у разі підготовки здобувачів за освітньою програмою, узгодженою між ВВНЗ і науковою установою, вступні іспити здобувача установи проводяться спільною приймальною комісією згідно з правилами прийому відповідної наукової установи (ЗВО), які погоджуються з установою (закладом) партнером.

Не менш важливою вимогою до спільної / узгодженої освітньої програми є формування єдиної інформаційної бази щодо кадрового потенціалу, матеріально-технічних ресурсів, інформаційного забезпечення. Означена вимога зумовлює підвищення ступеня реалізації можливостей організацій-партнерів щодо підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців, здатних здійснювати самостійну професійну діяльність.

Ураховуючи означені вимоги до спільної / узгодженої програми, пропонується один із варіантів порядку узгодження таких програм.

На першому етапі пропонується провести обговорення змісту освітньої програми щодо реалізації потреб здобувачів з установ (закладів) партнерів у тій установі (закладі), яка виступає ініціатором.

На другому етапі необхідно розробити освітню програму відповідно до раніше запропонованих етапів і затвердити її на вченій (науковій, науково-технічній) раді установи (закладу).

Надалі пропонується надати для ознайомлення затверджену освітню програму до установ (закладів) партнерів. В установі (закладі) партнерові проводиться етап ознайомлення з освітньою програмою та узгодження її на Вченій (Науковій, Науково-технічній) раді установи (закладу).

На наступному етапі проводиться розробка власної освітньої програми установою-партнером із дотриманням відповідності тим елементам, які плануються до реалізації в установі (закладі) партнерові.

Наступним етапом пропонується затвердження освітньої програми на Вченій (Науковій, Науково-технічній) раді установи-партнера й спрямування на розгляд до установи (закладу) ініціатора.

Нарешті, на завершальному етапі пропонується розгляд та узгодження освітньої програми установи-партнера на Вченій раді установи-ініціатора.

Таким чином, аналіз особливостей розроблення спільних / узгоджених освітніх програм у ВВНЗ і наукових установах свідчить про унормованість процесу. Також, зважаючи на ефективність таких освітніх програм, адже поєднуються потенціали установ (закладів)

партнерів, необхідно зазначити про доцільність їх популяризації та запровадження.

5. Приклад розроблення освітньо-наукової програми в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського

Пропонується така послідовність етапів розроблення та, відповідно, зміст етапів:

1. Проведення робочої наради з гарантом і групою забезпечення спеціальності.

На цій нараді була доведена інформація щодо загальної потреби у формуванні такої освітньо-наукової програми (ОНП), основні цілі й завдання, основні терміни розроблення ОНП. Також була сформована робоча (проектна) група розроблення ОНП.

2. Вивчення та аналіз актуальних нормативних і керівних документів.

Під час етапу робочою групою було проаналізовано вимоги щодо розроблення ОНП для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, зокрема Закони України Про освіту, та Про вищу освіту, Постанови Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 р., № 1341 від 23 листопада 2011 р., № 977 від 11 липня 2019 р., № 1187 у редакції від 04 травня 2020 р. і проєкт Стандарту вищої освіти щодо підготовки на третьому «освітньо-науковому» рівні вищої освіти докторів філософії в галузі «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», Наказ Міністерства оборони України № 65 від 15 лютого 2019 р., Зальцбургські принципи (Salzburg I Conclusion and Recommendation from the Bologna Seminar on “Doctoral Programs for the European Knowledge Society”, 2005, Salzburg II “Initiative Recommendations of the European University Association”, 2010) та Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми.

3. Обговорення робочою (проектною) групою змісту ОНП.

На нараді було визначено компетентності, програмні результати, освітні компоненти, особливості й унікальність ОНП. Також було розподілено членів групи забезпечення між освітніми компонентами.

4. Розробка (корегування) проєкту ОНП.

Розроблено проєкт ОНП з урахуванням вимог нормативних документів і результатів обговорення робочою (проектною) групою.

5. Проведення наради з групою забезпечення 253 спеціальностей щодо узгодження складників проєкту ОНП.

Доведено розподіл членів групи забезпечення між освітніми компонентами. Визначено завдання кожному члену групи забезпечення щодо розробки програм навчальних дисциплін, робочих програм

навчальних дисциплін, силабусів, навчально-методичних матеріалів. Обговорено зміст і структуру ОНП. Внесено зміни в проєкт ОНП.

6. Проведення опитування здобувачів вищої освіти щодо змісту ОНП, порядку підготовки ОНП і проблемних питань.

Створено опитувальники на платформі дистанційного навчання MOODLE. Проведено зустрічі з ад'юнктами з проведенням відеозапису. Проаналізовано й узагальнено отриману інформацію. Внесено зміни в проєкт ОНП.

7. Отримання відгуків-рецензій від стейкхолдерів щодо змісту й структури ОНП.

Було розіслано проєкт ОНП зацікавленим стейкхолдерам та отримано відгуки-рецензії. Проаналізовано й узагальнено отриману інформацію. Внесено зміни в проєкт ОНП.

8. Оприлюднення проєкту ОНП через сайт Національного університету й отримання пропозицій і зауважень.

Обговорення змісту й структури ОНП із зацікавленими особами. Проаналізовано й узагальнено отриману інформацію. Внесено зміни в проєкт ОНП.

9. Затвердження ОНП на Вченій раді університету.

10. Розробка навчального плану відповідно до ОНП.

Під час розробки враховується можливість підготовки здобувачів з інших ЗВО й установ, в тому числі й за спільними (узгодженими) ОНП (Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Державний науково-дослідний інститут авіації, Військово-медична академія).

11. Розробка програм навчальних дисциплін, робочих програм навчальних дисциплін, силабусів.

Членами групи забезпечення враховуються особливості підготовки здобувачів за спільними (узгодженими) ОНП.

12. Розробка навчально-методичних матеріалів.

Викладачами враховуються особливості підготовки здобувачів за спільними (узгодженими) ОНП.

ВИСНОВКИ

У розділі проаналізовано нормативно-правові й регламентувальні документи України, пов'язані з розробкою освітніх програм, у тому числі й для потреб військової освіти. Було виявлено низку питань, які потребують додаткового врегулювання. Зокрема, до таких питань належать обмеження прав військовослужбовців, відсутність галузевої рамки кваліфікацій для військової галузі, відсутність чіткої процедури створення спільних / узгоджених освітніх програм. Означені питання

зумовили необхідність розгляду особливостей організації освітнього процесу у вищій військовій освіті.

Було виявлено особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах України. Зокрема, до таких належать: необхідність організації комплексної психологічної підготовки здобувачів до виконання бойових завдань; необхідність дотримання обмежень, пов'язаних зі збереженням державної таємниці; дотримання розумного балансу між унормованістю, досвідом і креативністю, творчим мисленням.

Наступним результатом є виявлення проблем створення освітніх програм у ВВНЗ і пошук шляхів їх розв'язання. До проблем належать: потреба в зменшенні обсягу освітніх компонентів для забезпечення психологічної підготовки; складність доведення до зацікавлених сторін елементів освітньої програми чи програми в цілому, яка містить закриту інформацію; відсутність критерію доцільного балансу між освітніми компонентами, які унормовують службову діяльність, і тими, які розвивають творче мислення та креативність.

Відповідно, основними шляхами розв'язання проблем є: включення елементів психологічної підготовки в навчальні дисципліни фахової підготовки; використання органів секретного документообігу для ознайомлення зацікавлених осіб з освітньою програмою; застосування комбінованого способу формування знань і вмінь здобувача.

Також у роботі було виявлено особливості розроблення спільних / узгоджених освітніх програм у вищих військових навчальних закладах України. До таких особливостей належать: однакова обов'язкова освітня складова частина, відповідальність кожної установи (закладу) за організацію практичної складової частини, збіг компетентностей і програмних результатів у частині щодо формування обов'язкової компоненти, організація спільних вступних випробувань.

До того ж у роботі розглянуто приклад формування освітньо-наукової програми на базі Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. Зокрема, розглянуто основні етапи та їх зміст. Так, до основних етапів належать: проведення робочої наради з гарантими освітніх програм; вивчення та аналіз актуальних нормативних і керівних документів; обговорення робочою (проектною) групою змісту освітньої програми; розробка (корегування) проекту освітньої програми; проведення наради з групою забезпечення спеціальності щодо узгодження складників проекту освітньої програми; проведення опитування здобувачів вищої освіти щодо змісту освітньої програми, порядку підготовки на ній і проблемних питань; отримання відгуків-рецензій від стейкхолдерів щодо змісту й структури освітньої програми; оприлюднення проекту освітньої програми через сайт університету й

отримання пропозицій і зауважень; затвердження освітньої програми на Вченій раді університету; розробка навчального плану; розробка програм навчальних дисциплін, робочих програм навчальних дисциплін, силабусів; розробка навчально-методичних матеріалів.

АНОТАЦІЯ

У роботі розглянуті питання аналізу нормативно-правових і регламентаційних документів України, пов'язаних із розробкою освітніх програм. Також були виявлені особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах України. До того ж було розглянуто проблемні питання створення освітніх програм у вищих військових навчальних закладах України й пропозиції щодо їх розв'язання. Також у роботі було виявлено особливості розроблення спільних / узгоджених освітніх програм у вищих військових навчальних закладах України. Ще було запропоновано варіант порядку узгодження спільних програм. Також у статті було розглянуто приклад етапу розроблення освітньо-наукової програми в Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського.

Загалом означене дослідження присвячене аналізу створення освітніх програм у вищих військових навчальних закладах і викладенню пропозицій до такого процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII (у редакції від 01 січня 2021р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

2. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

3. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 р. № 977 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

4. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 (у редакції від 02 липня 2020 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

5. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня

2015 р. № 1187 (у редакції від 04 травня 2020 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

6. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (у редакції від 19 квітня 2019 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

7. Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти : Наказ Міністерства оборони України від 09 січня 2020 р. № 4 / Міністерство оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

8. Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих військових навчальних закладах (науково-дослідних установах) Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 24 лютого 2017 р. № 115 / Міністерство оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-17#Text> (дата звернення: 21.01.2021).

9. Про розподіл основних напрямків наукових досліджень між науковими установами, вищими військовими навчальними закладами, військовими навчальними підрозділами закладів вищої освіти Міністерства оборони України та Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України від 15 лютого 2019 р. № 65.

10. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти* : вебсайт. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-1.-Стандарти-і-рекомендації-щодо-забезпечення-якості-в-Європейському-просторі-вищої-освіти.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).

11. Doctoral Programmes for the European Knowledge Society : Bologna Seminar, Salzburg, 3–5 February 2005. URL: http://www.aic.lv/ace/ace_disk/Bologna/Bol_semin/Salzburg/index.HTM (дата звернення: 21.01.2021).

12. Рекомендації щодо акредитації освітньо-наукових програм проекту ERASMUS+ DOC HUB: організація експертизи, інтерпретація критеріїв оцінювання, підтверджувальні документи. 13 жовтня 2020 р. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти* : вебсайт.

URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/1310-2020-DocHub-NQAA.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).

13. Хміляр О.Ф. Психологічна підготовка солдата і офіцера. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 1 (32). С. 317–322. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnaou_2013_1_59.pdf (дата звернення: 21.01.2021).

14. Полторак С.Т. Проблеми державного управління системи вищої військової освіти та шляхи їх вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 20. С. 63–66. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5747&i=11> (дата звернення: 21.01.2021).

15. Вітченко А.О. Особливості освітньо-професійної підготовки слухачів ВВНЗ на засадах військової андрагогіки. *Військова освіта* : Збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2020. № 2 (42). С. 100–110. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2020-2/100-110>.

16. Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми / Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року. Київ : ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон», 2020. 66 с.

Information about the author:

Maistrenko O. V.,

ORCID ID: 0000-0002-9900-5930

Doctor of Military Sciences,

Leading Researcher at the Scientific and Methodical Center of Organization
of Scientific and Scientific and Technical Activity

National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskyi
28, Povitroflotskyi avenue, Kyiv, 03049, Ukraine